

Monika Pasternak-Malicka

Politechnika Rzeszowska
e-mail: malicka@prz.edu.pl

SYTUACJA KOBIET NA RYNKU PRACY W KONTEKŚCIE NIEFORMALNEGO ZATRUDNIENIA

THE SITUATION OF WOMEN ON THE LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF INFORMAL EMPLOYMENT

DOI: 10.15611/pn.2018.529.20
JEL Classification: G28, H20, H24

Streszczenie: Celem artykułu jest próba oceny wpływu aktywności zawodowej kobiet na skłonność do podejmowania zatrudnienia nieformalnego. W opracowaniu starano się ocenić zależność pomiędzy stopą bezrobocia oraz wskaźnikiem zatrudnienia a udziałem pracy nieformalnej w PKB, z drugiej zaś strony, w oparciu o przeprowadzone badania ankietowe – wskazać przyczyny podejmowania pracy nieformalnej w opisywanej kategorii. Realizacja celu wymagała wykorzystania metod opisowo-statystycznych, a w szczególności metody regresji liniowej. Wykorzystano także metodę bezpośrednią – kwestionariuszową. W publikacji została opisana istota nieformalnego zatrudnienia, poziom aktywności zawodowej kobiet w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej, a także stopa bezrobocia w latach 1994-2017. Na podstawie danych statystycznych, przy wykorzystaniu metody regresji liniowej, dokonano próby oceny wpływu aktywności zawodowej wśród kobiet na zakres pracy nieformalnej.

Słowa kluczowe: rynek pracy, praca nierejestrowana, bezrobocie.

Summary: *Aim:* The aim of the article is an attempt to assess the influence of women's activity on the tendency to take up informal employment. The paper attempts to assess the relationship between the unemployment rate and the employment rate and the share of informal work in GDP, and, on the other hand, based on the conducted surveys – to indicate the reasons for undertaking informal work in the described category. *Methodology:* The implementation of the objective required the use of descriptive-statistical methods, in particular linear regression methods. The direct-questionnaire method was also used. *Results:* The publication describes the nature of informal employment, the level of professional activity of women in Poland and selected European Union countries, as well as the unemployment rate in 1994-2017. On the basis of statistical data, an attempt was made to assess the impact of professional activity among women on the scope of informal work based on the linear regression method.

Keywords: labor market, undeclared work, unemployment.

1. Wstęp

Płeć jest jedną z kluczowych cech stosowanych w analizie rynku pracy. Kobiety często pracują w innych zawodach niż mężczyźni, otrzymują także inne wynagrodzenia i czas pracy. Zróżnicowanie to jest podyktowane również innymi czynnikami, takimi jak poziom wykształcenia, zaangażowanie w życie rodzinne, a nawet oczekiwania życiowe. Równocześnie skłonność do aktywności w szarej strefie rynku pracy jest pochodną możliwości otrzymania zatrudnienia w sektorze oficjalnym.

Celem artykułu jest próba oceny wpływu aktywności zawodowej kobiet na skłonność do podejmowania zatrudnienia nieformalnego. W opracowaniu starano się ocenić zależność pomiędzy stopą bezrobocia oraz wskaźnikiem zatrudnienia a udziałem pracy nieformalnej w PKB, z drugiej zaś strony, w oparciu o przeprowadzone badania ankietowe – wskazać przyczyny podejmowania pracy nieformalnej w opisywanej kategorii wg płci. Realizacja celu wymagała wykorzystania metod opisowo-statystycznych, a w szczególności metody regresji liniowej. Wykorzystano także metodę bezpośrednią – kwestionariuszową. W artykule przyjęto hipotezę badawczą zakładającą, iż zjawisko bezrobocia oddziałuje na zatrudnienie nierejestrowane kobiet. Ze względu na ograniczenia edytorskie pominięto oddziaływanie innych czynników mogących mieć wpływ na aktywność w szarej strefie rynku pracy, a skoncentrowano się jedynie na związku pomiędzy zjawiskiem bezrobocia a pracą nierejestrowaną.

W pierwszej części publikacji została opisana istota nieformalnego zatrudnienia w Polsce i Unii Europejskiej według szacunków F. Schneidera oraz Głównego Urzędu Statystycznego, a także sytuacja kobiet na rynku pracy w latach 1994-2017 w Polsce oraz krajach UE. Na podstawie danych statystycznych, przy wykorzystaniu metody regresji liniowej, dokonano próby oceny wpływu aktywności zawodowej na zakres pracy nieformalnej. Zaprezentowano także fragmenty własnych badań ankietowych z lat 2007-2018 dotyczących szarej strefy, w tym pracy nieformalnej.

2. Pojęcie i skala pracy nielegalnej

Jednym z nieodłącznych elementów rynku pracy jest istnienie, obok zatrudnienia oficjalnego, zjawiska pracy nielegalnej oraz nierejestrowanej. Granica pomiędzy pracą nielegalną i nierejestrowaną jest bardzo subtelna. Czasami przyjmuje się, że praca nierejestrowana odnosi się do łamania zasad administracyjnych, natomiast praca nielegalna utożsamiana jest z zachowaniem kryminalnym. Najczęściej jednak, ze względu na nieostre granice, oba pojęcia są traktowane jako tożsame. Mimo powszechności zjawiska pracy nielegalnej w skali całego świata nie wykształciła się jednolita jej definicja. Wspomniane obszary aktywności są ze sobą powiązane i zmieniają się pod wpływem czynników społecznych i ekonomicznych [Husmanns 2004, s. 15]. Warto podkreślić, iż rozmiary pracy nieformalnej zależą nie tylko od czynników o charakterze finansowym, sytuacji na rynku pracy czy obowiązujących regulacji prawnych, lecz także od mentalności danego społeczeństwa [GUS 2015, s. 10].

W literaturze można spotkać się rozróżnieniem nielegalnego zatrudnienia oraz legalnej pracy w szarej strefie [Cassel, Caspers 1984, s. 1–7]. Pierwszy przypadek dotyczy wykonywania pracy w warunkach zatrudnienia pracowniczego, ale bez zawarcia formalnej umowy, a w drugim przypadku chodzi o działania zmierzające do osiągnięcia samowystarczalności w zaspokojeniu własnych potrzeb (np. pomoc sąsiadka)¹. Komisja Europejska za pracę nierejestrowaną uznała odpłatne wykonywanie czynności ze swej natury zgodnych z porządkiem prawnym, ale niezgłoszonych władzom publicznym [EC 1998; KE 2013].

W Polsce po raz pierwszy wprowadzono i zdefiniowano pojęcie nielegalnego zatrudnienia z chwilą uchwalenia ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu. Zatrudnienie nielegalne (nieoficjalne, nieformalne, nieobserwowalne²) występuje, gdy pracę najemną wykonuje się bez nawiązania stosunku pracy, czyli bez umowy o pracę, umowy-zlecenia, umowy o dzieło lub jakiegokolwiek innej pisemnej umowy pomiędzy pracodawcą a pracownikiem. Z tytułu wykonywania pracy „na czarno” pracownik nie uzyskuje ubezpieczenia społecznego. Pracą nierejestrowaną jest także praca na własny rachunek, jeśli z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej nie są realizowane obowiązki finansowe wobec państwa [Kostrubiec 1999, s. 16; GUS 2005, s. 8].

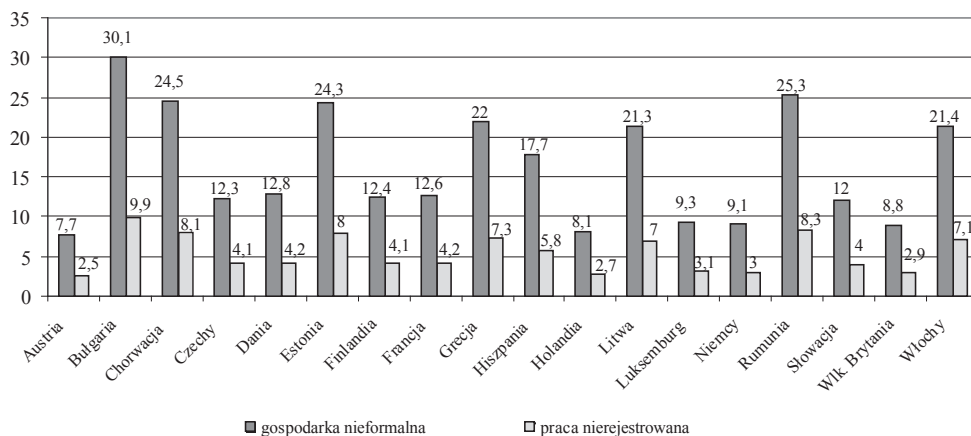
W badaniach nad szarą strefą gospodarki specjalizuje się Friedrich Schneider, który metodą MIMIC (*Multiple Indicators Multiple Causes*) oblicza udział gospodarki nieformalnej w PKB [Schneider 2007; Torgler, Schneider 2007; Medina, Schneider 2018]. Rysunek 1 przedstawia szacunki w wybranych krajach UE w 2016 r. Najmniejszy udział odnotowano w Austrii, Holandii oraz Wielkiej Brytanii, gdzie zakres szarej strefy zbliżył się do 8% PKB, największy natomiast w Bułgarii, w której wskaźnik ten wynosił około 1/3 PKB. Rezultaty otrzymane przez F. Schneidera sugerują, że rozmiar szarej strefy w Polsce niemal dwukrotnie przekracza oficjalne statystyki GUS (tab. 1). Według austriackiego badacza w 2000 r. szara strefa w Polsce osiągnęła wysokość 27,6%, w 2017 r. – 22,2% PKB. Jeżeli przyjąć zakres pracy nierejestrowanej na poziomie jednej trzeciej szarej strefy, to wynosiła ona odpowiednio: 9,2% w 2000 r. oraz 7,4% PKB w 2017 r.

Według Głównego Urzędu Statystycznego praca nieformalna stanowi nieodłączny element polskiego rynku pracy³. Tabela 2 przedstawia udział szarej gospodarki, w tym pracy nierejestrowanej, w tworzeniu PKB w latach 1994–2015. W 1994 r.

¹ W tym przypadku punktem wyjścia jest ujmowanie szarej strefy w szerszym i węższym znaczeniu, gdzie szersza definicja obejmuje także aktywność legalną, ale uykającą oficjalnym statystykom. Por. [Bieszki, Stępnik 1984, s. 233; Mróz 2002, s. 14].

² W odniesieniu do szarej strefy w oficjalnych dokumentach przeważa określenie „gospodarka nieobserwowalna”, które zalecał stosować Eurostat. Por. [OECD 2002].

³ GUS rachunki produktu krajowego brutto zestawia zgodnie z wymogami systemu rachunków narodowych i regionalnych ESA 2010. Z zasad tych wynika jednoznacznie konieczność uwzględnienia też aktywności nieobserwowalnej, w tym szarej strefy, która dotyczy zarówno produkcji ukrytej, jak i nielegalnej. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Europy nakazuje, aby kraje członkowskie uwzględniały także tzw. nielegalną szarą strefę, np. przemyt, prostytutcja, handel narkotykami. Por. [ESA 2010].

Rys. 1. Gospodarka nieformalna oraz poziom pracy nierejestrowanej według F. Schneidera w wybranych krajach UE w 2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Medina, Schneider 2018, s. 18, 66 i nast.].

Tabela 1. Szara strefa gospodarki według F. Schneidera w Polsce w latach 2000-2017 (w %)

Lata	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Szara gospodarka	27,6	28,2	28,9	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3
Praca nierejestrowana	9,2	9,4	9,6	9,2	9,1	9,0	8,9	8,7	8,4
Lata	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Szara gospodarka	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	23,3	22,7	22,2
Praca nierejestrowana	8,6	8,5	8,3	8,1	7,9	7,8	7,8	7,6	7,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Schneider 2004; 2015; Medina, Schneider 2018, s. 18, 66 i nast.].

Tabela 2. Szara strefa gospodarki w Polsce według GUS w Polsce w latach 1994-2015 (w %)

Lata	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Szara gospodarka	17,2	16,6	15,9	15,2	15,3	14,5	17,0	16,3	15,3	15,4	14,4
– w tym praca nierejestrowana	5,1	4,7	4,6	4,2	4,3	4,1	5,3	5,2	5,2	5,1	4,9
Lata	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Szara gospodarka	13,7	13,7	12,8	11,8	13,1	12,8	12,6	13,0	13,8	13,3	13,5
– w tym praca nierejestrowana	4,2	4,0	3,6	3,5	3,5	3,3	2,4	2,6	2,4	2,3	2,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2017a].

udział ten kształtował się na najwyższym poziomie 17,2%, po czym zaczął systematycznie spadać do 2000 r., kiedy wzrósł ponownie do 17%. W 2008 r. obniżył się do najniższego poziomu, szacowanego na 11,8% PKB. W kolejnych latach, wraz ze spowolnieniem gospodarczym, będącym skutkiem kryzysu *subprime*, wskaźnik wzrósł o 1–2%. W ostatnich latach daje się zauważyć tendencję spadkową zjawiska pracy nierejestrowanej, które osiągnęło poziom 2,2% PKB w 2015 r. [GUS 2017a, s. 267].

Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych (IPAG) oblicza rozmiary gospodarki nieobserwowalnej w Polsce na poziomie wyższym niż GUS, doszacowując tę wartość m.in. o nielegalny handel paliwami, handel na targowiskach, przygraniczny czy elektroniczny [Fundowicz i in. 2018, s. 21 i nast.]. W ocenie IPAG całkowita wartość szarej strefy w 2018 r. wyniesie 402 mld PLN, co stanowić będzie 18,0% PKB (w 2016 r. – 19,0%, 2017 r. – 18,7% PKB).

W działalność nieformalną rynku pracy zaangażowana jest w dużym stopniu tzw. marginalna siła robocza, która wykorzystywana jest w jednym z elementów szarej strefy gospodarczej (tzw. działalności ukrytej). Są to między innymi bezrobotni z niewielkimi szansami na znalezienie pracy z powodu niskich kwalifikacji; pracownicy zatrudnieni w gospodarce oficjalnej i dorabiający w szarej strefie, niekiedy wykorzystując w tym celu urządzenia bądź materiały należące do pracodawcy; emeryci i renciści, dysponujący dużą ilością wolnego czasu, a także studenci oraz imigranci. Siła robocza uczestnicząca w szarej strefie określana jest niekiedy mianem „pracujących na czarno” [Fundowicz i in. 2016, s. 7].

3. Poziom aktywności zawodowej kobiet i jej oddziaływanie na podejmowanie nielegalnego zatrudnienia

Kobiety stanowią połowę światowej populacji, jednak tylko 50% z nich w wieku 15 lat i więcej jest aktywnych zawodowo, podczas gdy u mężczyzn jest to poziom 77% [UN 2015]. Poziom aktywności kobiet w poszczególnych państwach UE przedstawia tabela 3. W prezentowanej grupie państw Polskę charakteryzuje najniższy współczynnik aktywności zawodowej, wynoszący 48,0%, co oznacza, że mniej niż połowa Polek pracuje lub deklaruje chęć podjęcia pracy. W analizowanych krajach najwyższy współczynnik odnotowuje się w Danii (77,2%), Holandii (75,0%) oraz Finlandii (74,1%).

Wskaźnik zatrudnienia w Polsce jest jednym z najniższych w UE i wynosił 45,5% w 2016 r. Wartość wskaźnika była niższa jedynie w Grecji (43,3%), natomiast największy odsetek kobiet pracujących zawodowo w wieku od 15 do 64 lat zaobserwowano w Danii (72,0%), Holandii (70,1%) oraz w Niemczech (70,8%). Stopa bezrobocia kształtowała się na niskim poziomie (5,7%). Najmniejszy odsetek bezrobotnych kobiet był w Niemczech (3,8%), Wielkiej Brytanii, Czechach oraz Austrii, natomiast najwyższy w Grecji (28,1%) i Hiszpanii (21,4%).

Tabela 3. Aktywność zawodowa kobiet w wybranych krajach UE w 2016 (w %)

Kraj	Wskaźnik zatrudnienia kobiet	Współczynnik aktywności zawodowej kobiet	Stopa bezrobocia	Kraj	Wskaźnik zatrudnienia kobiet	Współczynnik aktywności zawodowej kobiet	Stopa bezrobocia
Austria	67,7	71,7	5,6	Hiszpania	54,3	69,2	21,4
Bułgaria	60,0	64,6	7,0	Holandia	70,1	75,0	6,5
Chorwacja	52,4	60,9	13,8	Litwa	68,8	73,9	6,7
Czechy	64,4	67,6	4,7	Luksemburg	60,4	64,7	6,6
Dania	72,0	77,2	6,6	Niemcy	70,8	73,6	3,8
Estonia	68,6	73,2	6,1	Rumunia	53,3	56,2	5,0
Finlandia	67,6	74,1	8,6	Słowacja	58,3	65,4	10,8
Francja	60,9	67,6	9,9	Wlk. Brytania	68,8	72,2	4,7
Grecja	43,3	60,4	28,1	Włochy	48,1	55,2	12,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2017c, s. 338–342].

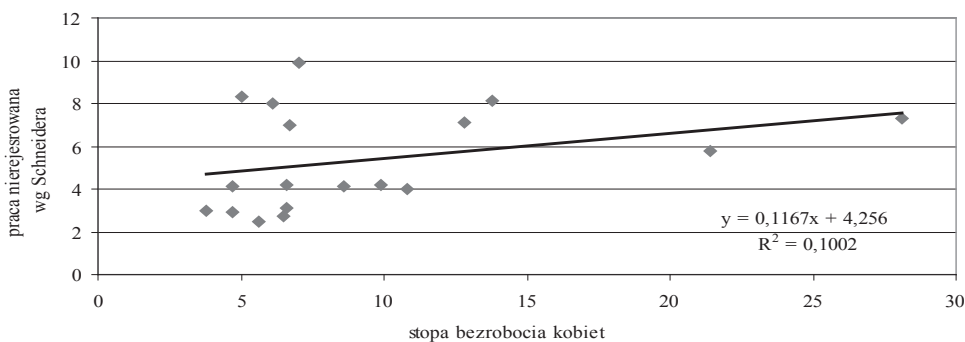
Tabela 4. Aktywność zawodowa kobiet w Polsce w latach 1994-2017 na podstawie BAEL (w %)

Lata	Współczynnik aktywności zawodowej		Wskaźnik zatrudnienia		Stopa bezrobocia	
	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni
1994	52,2	67,0	44,0	58,8	15,7	12,3
1995	51,1	66,5	43,7	58,5	14,4	12,1
1996	50,6	65,9	43,8	59,4	13,4	9,9
1997	50,0	65,5	44,0	59,8	12,0	8,7
1998	50,0	64,9	43,9	58,9	12,2	9,3
1999	49,7	64,3	40,7	55,9	18,1	13,0
2000	49,2	64,3	40,3	55,2	18,1	14,2
2001	48,8	63,4	39,0	52,5	20,0	17,3
2002	48,0	62,6	38,1	50,7	20,6	19,0
2003	47,9	62,4	38,2	50,9	20,3	18,4
2004	47,9	62,7	38,5	52,2	19,5	16,7
2005	48,1	62,9	39,2	53,2	18,3	15,4
2006	46,7	62,3	40,3	55,5	13,7	11,0
2007	46,7	62,2	42,3	57,4	9,4	7,8
2008	47,1	63,1	43,5	59,3	7,6	6,0
2009	47,5	63,5	43,3	58,3	8,8	8,2
2010	47,5	63,9	42,8	58,2	9,9	8,9
2011	48,0	64,2	42,8	58,5	10,8	8,8
2012	48,3	64,4	43,0	58,4	11,1	9,3
2013	48,5	64,4	43,4	58,5	10,5	9,1
2014	48,5	64,7	44,3	59,8	8,7	7,6
2015	48,6	65,0	45,2	60,6	7,1	6,8
2016	48,3	65,1	45,5	61,6	5,7	5,4
2017	48,0	65,1	45,8	62,2	4,6	4,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów GUS: *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy z lat 2000-2017*, www.stat.gov.pl; *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy 2004*, Warszawa 2004; www.stat.gov.pl; [GUS 2016; GUS 2017b; GUS 2018].

Tabela 4 prezentuje sytuację na rynku pracy w Polsce w latach 1994-2017 według płci. Widoczne są znaczące różnice w poziomie zatrudnienia kobiet i mężczyzn na przestrzeni wybranych lat. Statystyki GUS pokazują, iż aktywność zawodowa kobiet w ostatnim okresie nieznacznie wzrosła do poziomu 48,0% w 2017 r., niemniej jednak stopień natężenia aktywności zawodowej mężczyzn w badanym okresie jest średnio o kilkanaście procent większy. Najniższy poziom współczynnika aktywności zawodowej kobiet przypadał na lata 2006-2007, kiedy wynosił on 46,7%. Maleje natomiast stopa bezrobocia kobiet – w 2017 r. wyniosła ona 4,6% i niemal zrównała się z poziomem stopy bezrobocia charakteryzującej mężczyzn.

W publikacji posłużono się metodą regresji liniowej (metodą estymowania wartości oczekiwanej zmiennej) w celu zbadania, czy pomiędzy stopą bezrobocia a poziomem pracy nielegalnej istnieje zależność statystyczna. Rysunek 2 prezentuje wykres rozrzutu, będącego graficzną interpretacją korelacji pomiędzy poziomem nierejestrowanego zatrudnienia a stopą bezrobocia kobiet w wybranych krajach UE. Wykres ilustruje zależność dodatnią, co oznacza, że wzrostowi bezrobocia będzie towarzyszył wzrost zatrudnienia w szarej strefie. Z analizy wynika, iż w tym przypadku nie istnieje zależność statystyczna pomiędzy obiema zmiennymi, co może wynikać z odmiennej metodologii szacunków oraz innych czynników, takich jak mentalność podatkowa, system kontroli, oraz specyfiki rynku pracy danego kraju.

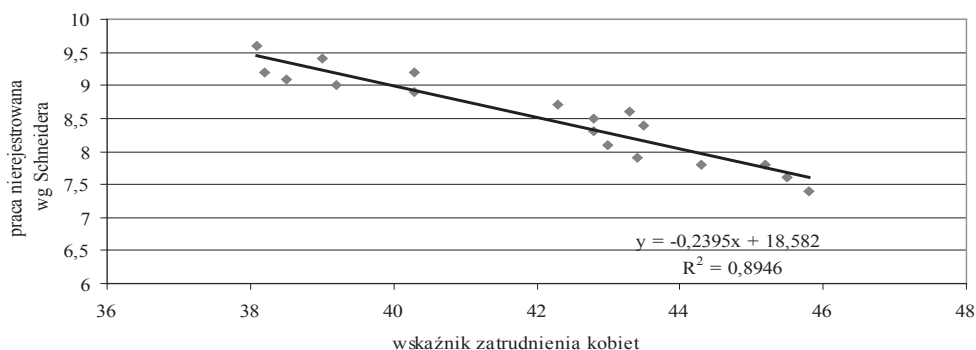

Rys. 2. Wykres rozrzutu pomiędzy stopą bezrobocia kobiet a poziomem pracy nieformalnej wg szacunków F. Schneidera w 2016 r. w wybranych krajach UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie rys. 1 oraz tab. 4.

Rysunek 3 został sporządzony na podstawie szacunków pracy nierejestrowanej F. Schneidera w odniesieniu do wskaźnika zatrudnienia kobiet w Polsce w latach 2000-2017. Posługując się metodą regresji liniowej, określono linię trendu, której wzór znajduje się w prawym dolnym rogu wykresu. Pod nim znajduje się współczynnik R^2 , czyli wskaźnik determinacji⁴. Jego wartość wyniosła 0,8946, co oznacza

⁴ Wskaźnik determinacji ma wartość od 0 do 1. Jeśli jest mniejszy niż 0,5, oznacza, że model jest niedopasowany do obserwacji. Jeśli wynosi od 0,5 do 0,6 – dopasowanie słabe, od 0,6 do 0,8 – dopasowanie zadowalające, od 0,8 do 0,9 – dobre, oraz od 0,9 do 1 – bardzo dobre.

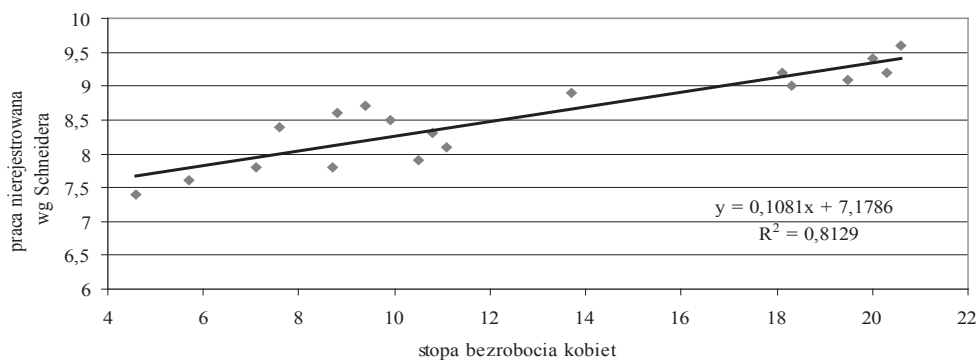

Rys. 3. Wykres rozrzutu pomiędzy wskaźnikiem zatrudnienia kobiet a poziomem pracy nieformalnej wg szacunków F. Schneidera w latach 2000-2017 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel 1 oraz 3.

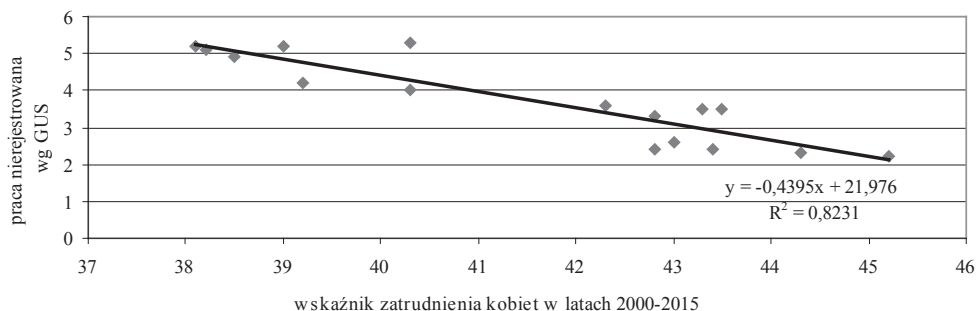
dość istotny związek pomiędzy obiema zmiennymi. Na wykresie zaobserwowano ujemną korelację, co może dowodzić, że wzrost wskaźnika zatrudnienia spowoduje spadek liczby pracujących na czarno.

Rysunek 4 prezentuje zależność pomiędzy stopą bezrobocia kobiet a poziomem pracy nierejestrowanej. Wartość wskaźnika determinacji osiągnął poziom 0,8129 i świadczy także o dobrym dopasowaniu obu zmiennych. Zauważalna jest zależność ujemna, co oznacza odwrotną korelację pomiędzy wskaźnikiem zatrudnienia a pracą na czarno. Odmienne przedstawia się sytuacja w przypadku, gdy dokonana jest zestawienia w dłuższym horyzoncie czasowym. Analiza dla lat 1994-2017 nie wykazuje już tak silnego związku statystycznego.

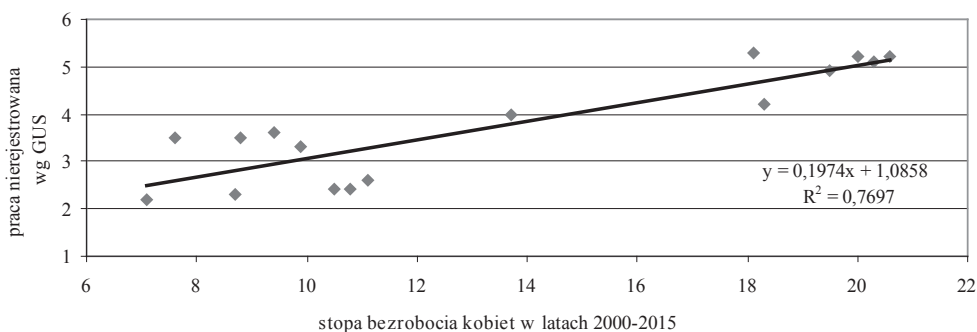
Rys. 4. Wykres rozrzutu pomiędzy stopą bezrobocia kobiet a poziomem pracy nieformalnej wg szacunków F. Schneidera w latach 2000-2017 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel 1 oraz 3.

Rys. 5. Wykres rozrzutu pomiędzy wskaźnikiem zatrudnienia kobiet a poziomem pracy nieformalnej wg szacunków GUS w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel 2 oraz 3.

Rys. 6. Wykres rozrzutu pomiędzy stopą bezrobocia kobiet a poziomem pracy nieformalnej wg szacunków GUS w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel 2 oraz 3.

Rysunki 5 oraz 6 ilustrują wykresy rozrzutu sporządzone w oparciu o dane Głównego Urzędu Statystycznego. Ponownie policzona została zależność pomiędzy wskaźnikiem zatrudnienia oraz stopą bezrobocia kobiet w Polsce w latach 2000-2015. W obu przypadkach dopasowanie obu zmiennych jest zadowalające. Współczynniki determinacji wyniosły kolejno: 0,8231 oraz 0,7697. Zatem sytuacja na rynku pracy, brak możliwości wyboru elastycznych form zatrudnienia mogą znacząco wpływać na skłonność kobiet do podejmowania zatrudnienia nieformalnego.

4. Przyczyny pracy nielegalnej w badaniach empirycznych

W ramach badań własnych z lat 2007-2018⁵ zapytano respondentów o przyczyny skłaniające do podejmowania pracy na czarno (tab. 5). Blisko co trzecia osoba była zdania, że niewystarczające dochody motywują do aktywności w sferze nierejestrowanej.

Wśród głównych przyczyn podejmowania pracy nieoficjalnej respondenci wskazywali także brak możliwości znalezienia pracy w sektorze formalnym. Taki powód podało 32,3% ankietowanych w 2018 r., uznając go za główny czynnik skłaniający do pracy nierejestrowanej.

Tabela 5. Struktura odpowiedzi na pytanie: *Jakie są, Pana/i zdaniem, główne przyczyny podejmowania pracy na czarno?* (w %)

Przyczyny podejmowania pracy na czarno	Struktura procentowa										
	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Niewystarczające dochody	39,2	51,3	30,5	35,3	38,1	35,4	37,6	31,8	27,7	27,4	27,3
Wyższe wynagrodzenie bez umowy	–	–	–	20,8	30,3	27,7	28,7	32,6	32,3	31,8	33,5
Wysokie podatki dochodowe	35,1	27,4	12,8	12,2	10,8	13,5	14,7	14,0	15,6	13,2	13,5
Wysoka składka ubezpieczeniowa	42,6	15,1	12,4	7,4	9,8	10,7	10,0	9,5	15,1	14,5	12,3
Sytuacja rodzinna lub życiowa	17,6	33,0	19,0	13,8	28,1	26,5	22,4	29,7	16,6	24,3	22,9
Brak możliwości znalezienia pracy	23,6	29,5	31,6	6,9	33,3	35,5	42,2	38,4	30,1	32,5	32,3
Mała wykrywalność i niskie kary	–	–	–	2,1	4,5	4,6	2,8	1,7	4,1	4,9	4,2
Możliwość utraty niektórych świadczeń	29,7	9,0	5,3	0,33	7,4	5,6	4,2	5,6	4,3	8,8	7,2
Inne przyczyny	1,5	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0	0	0,1	0,1
Razem	189,4*	168,2*	116,8*	100,0	100,0	160,2*	162,8*	164,0*	146,3*	157,5*	153,3*
Brak odpowiedzi	0,1	2,7	5,1	0,9	0,2	0,7	0	0,7	0,5	0,1	0

* Suma wynosi ponad 100%, gdyż ankietowani mogli wskazać wiele wariantów odpowiedzi.

Źródło: obliczenia na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych w latach 2007-2018.

⁵ Badania własne przeprowadzono na celowej próbie 686 gospod. dom. (w maju 2007 r.), 750 gospod. dom. (w maju 2009 r.), 1084 gospod. dom. (w kwietniu i maju 2010 r.), 1201 gospod. dom. (w maju 2011 r.), 1230 gospod. dom. (w styczniu 2012 r.), 1128 gospod. dom. (w styczniu 2013 r.), 857 gospod. dom. (w styczniu 2014 r.), 852 gospod. dom. (w styczniu 2015 r.), 1103 gospod. dom. (w styczniu 2016 r.), 1038 gospod. dom. (w styczniu 2017 r.) oraz 883 gospod. dom. (w styczniu 2018 r.). Jest to kontynuacja badań ankietowych zapoczątkowanych w maju 2007 r. i powtarzanych rokrocznie. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w maju 2007 r. wzięły udział gospodarstwa domowe oraz podmioty gospodarcze z terenu całej Polski, natomiast wywiady w latach 2009-2018 zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego. Ankiety były skierowane do osób powyżej 20. roku życia o zróżnicowanym poziomie dochodów oraz standardzie życia.

Płeć nie różnicuje znacząco odpowiedzi respondentów na temat przyczyn skłaniających do podejmowania pracy nierejestrowanej. Na brak możliwości znalezienia pracy w sektorze formalnym wskazywała co druga kobieta (51,3%). Mężczyźni częściej niż kobiety zwracali uwagę na małą wykrywalność i niskie kary za nielegalne zatrudnienie oraz wysokie składki na ubezpieczenie społeczne, natomiast kobiety częściej podkreślały możliwość utraty niektórych świadczeń jako czynnik motywujący społeczeństwo do podejmowania pracy na czarno.

5. Podsumowanie

Praca rejestrowana jest zjawiskiem o wielu wymiarach, niemniej jednak daje możliwość uzyskania dochodów tzw. marginalnej sile roboczej. Ponadto uelastycznia formę zatrudnienia, czyniąc ją bardziej dogodną dla matek lub osób opiekujących się starszymi członkami rodziny. Udział osób pracujących na czarno uzależniony jest od koniunktury gospodarczej, a ściślej rzecz ujmując – od sytuacji na rynku pracy. W okresie, kiedy stopa bezrobocia jest wysoka, pozycja pracowników względem potencjalnych pracodawców jest słabsza. Wówczas osoby poszukujące pracy chętniej zgadzają się na zatrudnienie bez umowy, szczególnie jeżeli będzie się to wiązać z wyższymi wynagrodzeniami (będącymi konsekwencją niepłacenia podatków i składek na ubezpieczenie społeczne).

To spostrzeżenie teoretyczne znajduje swoje odzwierciedlenie w danych empirycznych oraz przeprowadzonych wyliczeniach statystycznych. Ankietowane osoby jako najczęstszą przyczynę podejmowania pracy nieformalnej podawały brak możliwości znalezienia pracy formalnej, niewystarczające dochody oraz uzyskiwanie wyższych wynagrodzeń w przypadku wykonywania pracy bez zawarcia umowy pisemnej.

Z badań GUS, IBnGR oraz F. Schneidera wynika, iż zakres gospodarki nieformalnej, w tym także pracy nierejestrowanej, w Polsce systematycznie spada. Zatrudnienie nieformalne dotyczy około 2–7% pracujących, chociaż w liczbach bezwzględnych ulega zmniejszeniu. Za jedną z ważnych przyczyn pracy nielegalnej uważa się brak miejsc w sektorze oficjalnym. Przyjmuje się, że wyższemu bezrobociu towarzyszy na ogół większy udział pracy nielegalnej. Przeprowadzone analizy zdają się potwierdzać taką zależność. Zaobserwowano także silną korelację pomiędzy stopą bezrobocia a poziomem nielegalnego zatrudnienia wg szacunków GUS oraz F. Schneidera. Na podstawie danych statystycznych z lat 2000–2017 metodą regresji liniowej wykazano także, iż poziom zatrudnienia może wpływać na zakres pracy nieformalnej wśród kobiet.

Wskaźniki bezrobocia, aktywności zawodowej i zatrudnienia są o wiele bardziej korzystne dla mężczyzn niż kobiet. Regulacje prawne i preferencje pracodawców sprawiają, że nawet te kobiety, które już znalazły pracę, ale zdecydowały się na macierzyństwo bądź opiekę nad starszymi, nie w pełni sprawnymi rodzicami, nie zawsze mogą liczyć na stabilne zatrudnienie. Czasami jedyną alternatywą dla tej grupy

staje się praca nielegalna, bez zabezpieczenia socjalnego, ale przynosząca realny, doraźny dochód i czyniąca zatrudnienie bardziej elastycznym.

Literatura

- Bieszki M., Stępiak A., 1984, *Ocena „gospodarki równoległej” w krajach socjalistycznych*, Gospodarka Planowa, nr 5, s. 233.
- Cassel D., Caspers A., 1984, *Was ist Schattenwirtschaft? Begriff und Erscheinungsformen der Sekond Economy*, Wirtschaftswissenschaftliches Studium, Heft 1, s. 1–7.
- EC, 1998, *Communication of the Commission on Undeclared Work*, European Commission, COM (98)-219, Brussels.
- ESA, 2010, Rozporządzenie w sprawie ESA 2010, Dz. Urz. UE z dnia 26 czerwca 2013 r., <http://epp.eurostat.ec.eu/portal/page/esa/2010>.
- Fundowicz J., Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., 2016, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2016 roku*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa, s. 7.
- Fundowicz J., Łapiński K., Wyżnikiewicz B., 2018, *Szara strefa 2018*, Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych, Warszawa, s. 21 i nast., www.ipag.org.pl.
- GUS, 2005, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2004 roku*, GUS, Warszawa, s. 8.
- GUS, 2015, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2014 roku*, GUS, Warszawa, s. 10.
- GUS, 2016, *Sytuacja kobiet i mężczyzn na rynku pracy 2015*, GUS, Warszawa.
- GUS, 2017a, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2012–2015*, GUS, Warszawa, s. 267.
- GUS, 2017b, *Sytuacja kobiet i mężczyzn na rynku pracy 2016*, GUS, Warszawa, 6 czerwca.
- GUS, 2017c, *Rocznik statystyczny pracy. Przegląd międzynarodowy*, GUS, Warszawa.
- GUS, 2018, *Kwartalna informacja o rynku pracy w czwartym kwartale 2017 roku*, GUS, Warszawa, 23 lutego 2018.
- Husmanns R., 2004, *Measuring the informal economy: from employment in the informal sector to informal employment*, Working Paper, no. 53, International Labour Office, December, s. 15.
- KE, 2013, *Komunikat prasowy dotyczący pracy nierejestrowanej oraz konsultacji ze związkami zawodowymi i przedstawicielami pracodawców*, Komisja Europejska, 4 lipca 2013, Biuletyn informacyjny Komisji Europejskiej na temat zatrudnienia, spraw społecznych i włączenia społecznego, 2013.
- Kostrubiec S., 1999, *Praca nierejestrowana w Polsce w 1998 roku*, Gospodarka Narodowa, nr 5–6, s. 16.
- Medina L., Schneider F., 2018, *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?*, WP/18/17, International Monetary Fund, styczeń.
- Mróz B., 2002, *Gospodarka nieoficjalna w systemie ekonomicznym*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, s. 14.
- OECD, 2002, *Measuring the Non-Observed Economy. A Handbook*, OECD, Paris.
- Schneider F., 2004, *The Size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World, First Results over the Period 1999 to 2003*, IZA, Discussion Paper, no. 1431.
- Schneider F., 2007, *Shadow Economies and Corruption All Over the World: New Estimates for 145 Countries*, Johannes Kepler University of Linz, Austria, 24 lipca.
- Schneider F., 2015, *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015*, www.Econ.jku.at/Schneider/foles/publications, January 20.
- Torgler B., Schneider F., 2007, *Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis*, IZA Discussion Paper Series, s. 9–10.
- UN, 2015, *The World's Woman 2015. Trends and statistics*, United Nations, New York, <https://unstats.un.org>.